

De regionale economie van het Waddengebied

Presentatie voor het Wadden Café in de Gouden Klok, Holwerd, 11 mei 2015

Jouke van Dijk
 Voorzitter directie Waddenacademie – Portefeuille Economie
 Hoogleraar Regionale Arbeidsmarktanalyse, Rijksuniversiteit Groningen

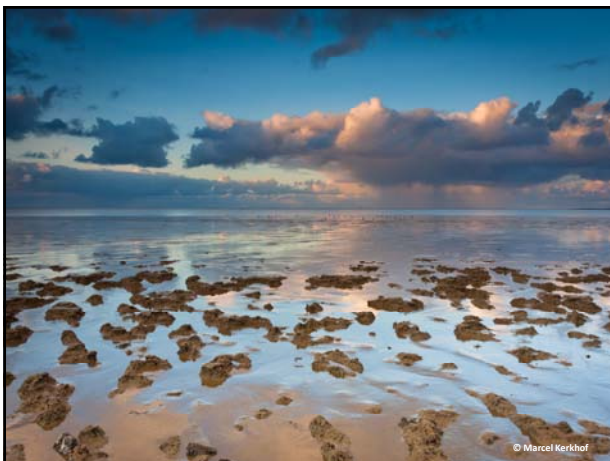
 waddenacademie

Email: Jouke.van.dijk@waddenacademie.nl
 Website: www.waddenacademie.nl

Trilateral **Waddensea** area
 UNESCO-Worldheritage site since 2009

Denmark
 Germany
 Netherlands

Pier bij Holwerd

Wadden UNESCO Werelderfgoed

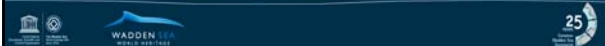
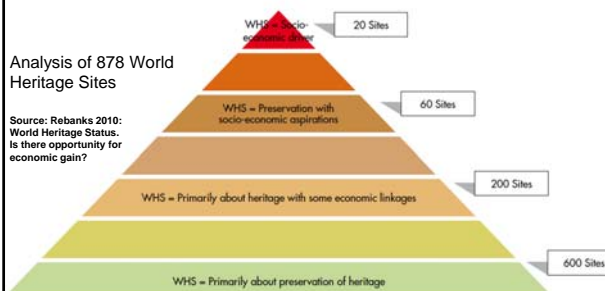
Uniek natuurgebied in een regio waar **mensen** wonen die werk en inkomen nodig hebben

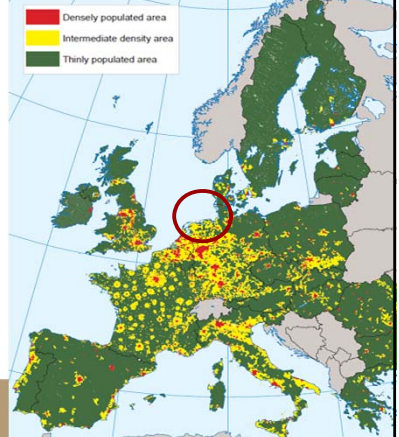
Wadden Sea World Heritage – Perspectives for socio-economic development

Analysis of 878 World Heritage Sites

Source: Rebank 2010: World Heritage Status. Is there opportunity for economic gain?

Waddenregio ligt in dichtbevolkt gebied!

Platteland?? → transformatie van productieruimte (landbouw) naar consumptie ruimte (wonen, recreatie)

Source: EU-Commission (November 2010), Investing in Europe's future, 5-th Report on Economic, Social and Territorial Cohesion

Regional quality of life Index: **we hebben het prima in heel Nederland en in het Waddengebied!**
 (Bron, PBL, 2014)

Het Waddengebied ligt centraal in Europa!

Sociaal economische uitdagingen Wadden

- **Demografie:** krimp, vergrijzing, migratie → uitsortering
- **Regionale economie en arbeidsmarkt:** (jeugd)-werkloosheid, laag inkomen en opleiding → **nodig: banen en mensen.**
- **Leefbaarheid, wonen, welzijn** (well-being, OECD)
- **Interactie Economie ↔ Ecologie**, in sectoren als visserij, landbouw, energie, toerisme Wadden UNESCO Werelderfgoed, havens en daaraan gerelateerd activiteiten als scheepsbouw, baggeren en industrie
- Of: Wadden neutrale economie footloose sectoren: zorg en welzijn, zakelijke diensten; wonen → ICT Breedband
- Of: verbeteren regionale aandeel in de waarde keten, meer innovatie en ondernemerschap

→ **Investeren in economische activiteiten die passen bij het gebied en bij de mensen**

Trends

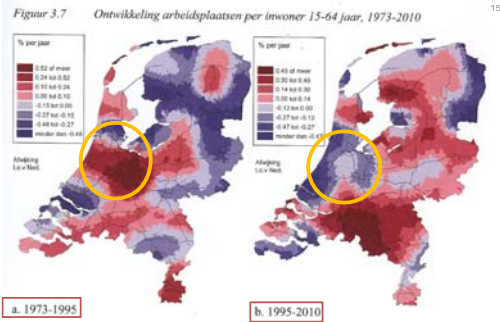
1. Economische groei stagneert: crisis is nog niet over
2. Krimp/vergroijing: beroepsbevolking neemt af; aardbevingen
3. Regionale verschillen nemen af en positie Randstad verschuift
4. Economische herstructurering naar meer diensten gaat door
5. Kennisintensivering, ICT-revolutie, opleidingsniveau stijgt: maar ook 250.000 analfabeten en 1,5 miljoen laaggeletterden
6. Banen op MBO-2/3 niveau verdwijnen en komen niet weer terug
7. Toenemende mobiliteit, 'Nieuwe Werken' (migratie, pendel en wonen)
8. Veranderende arbeidsverhoudingen (flexibiliteit, ZZP, leven lang leren)
9. Veranderende competentie-eisen → 21st century skills
10. Decentralisatie van (arbeidsmarkt)beleid door rijk naar gemeenten

Hoe staan we ervoor?

Economische ontwikkeling

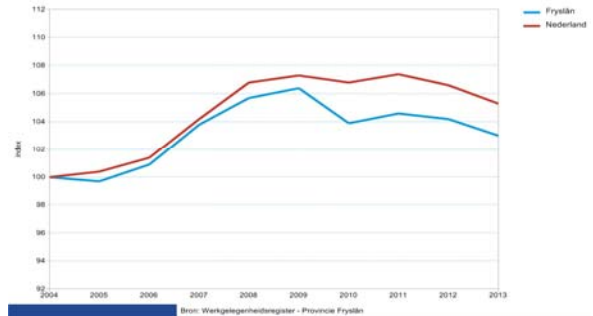
Ontwikkeling werkgelegenheid

Bron: Louter, 2011

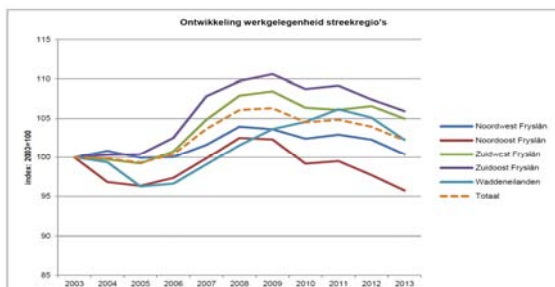
Werkgelegenheid Fryslân [index] 2004-2013

Indexcijfers t.o.v. 2004

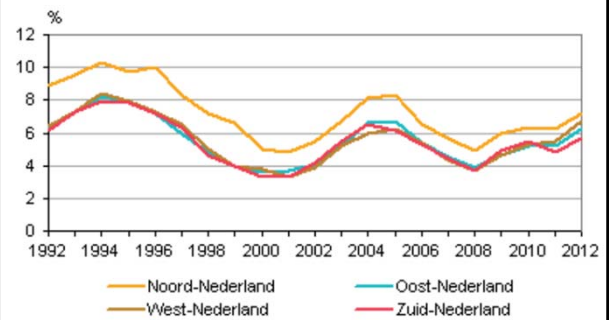
Bron: Werkgelegenheidsregister - Provincie Fryslân

Werkgelegenheidsontwikkeling per streek 2003-2013

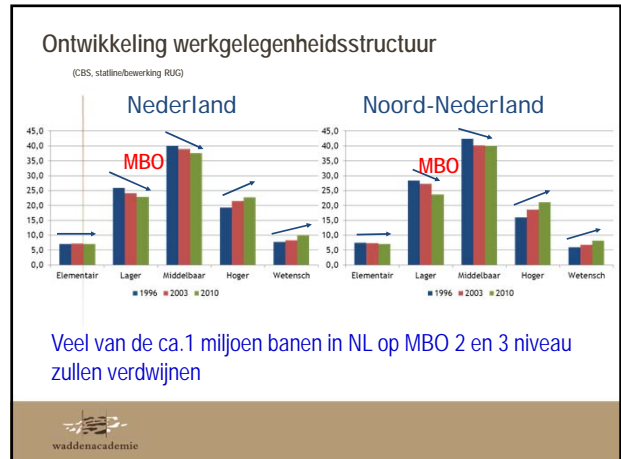
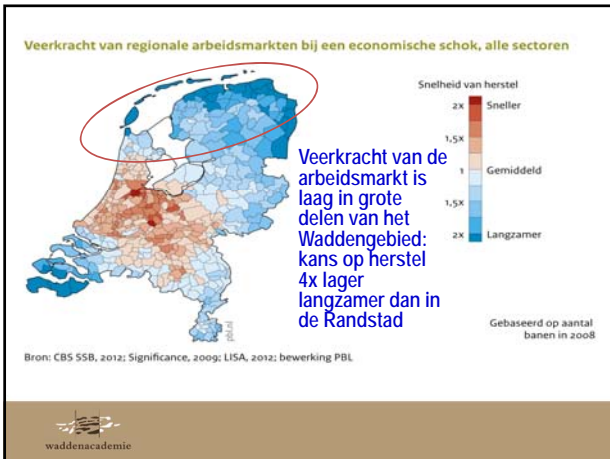
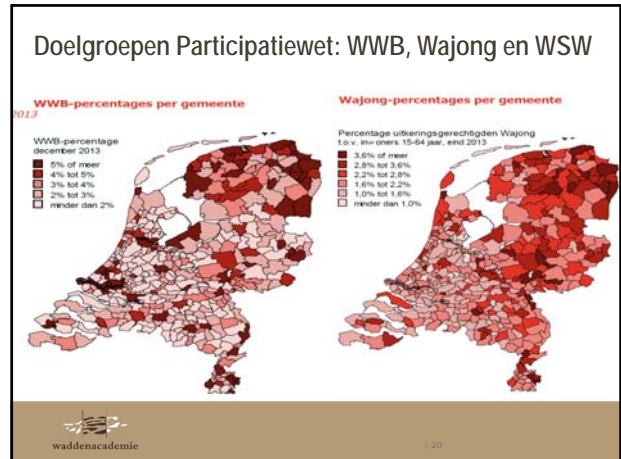
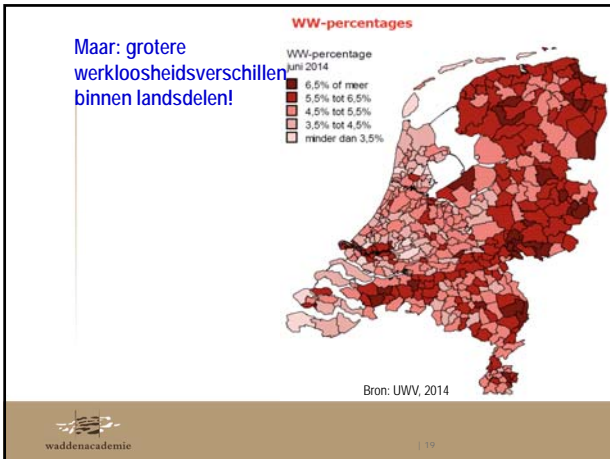

Zuiden van Fryslân doet het beter dan de Waddenkust, Waddeneilanden houden zich goed in de crisis!

Werkloosheidsverschillen tussen landsdelen worden kleiner

Bron: CBS

Al die verdwenen mbo-banen komen dus nooit meer terug

Na de crisis zullen de mbo-banen in de techniek en de zorg terugkeren, verwacht het kabinet. Maar niets is minder waar, meent Joke van IJk en Wim van de Pol. Beeldmakers en opleidingen hebben geen tijd te verliezen.

De crisis heeft de Nederlandse arbeidsmarkt zwaar getroffen. In 2010 zijn er 1,1 miljoen banen verloren, waarvan 1,1 miljoen banen in de mbo-sector. Dit is een record. De mbo-sector is nu 1,1 miljoen banen kleiner dan in 2008. Dit is een groot probleem, want de mbo-sector is de belangrijkste sector voor de Nederlandse economie. De mbo-sector is nu 1,1 miljoen banen kleiner dan in 2008. Dit is een groot probleem, want de mbo-sector is de belangrijkste sector voor de Nederlandse economie.

Er kunnen wel nieuwe banen ontstaan, maar dat gaat niet vanzelf!

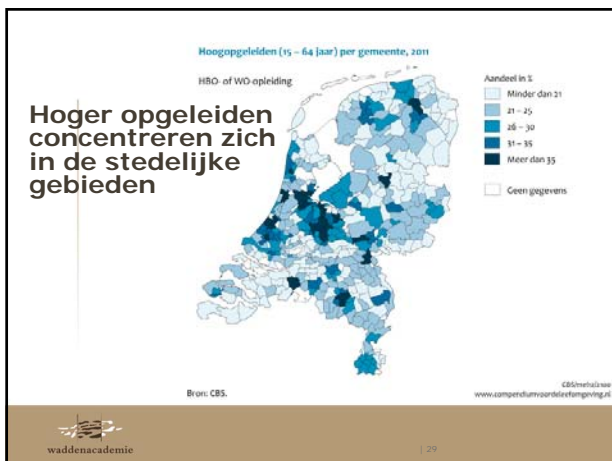
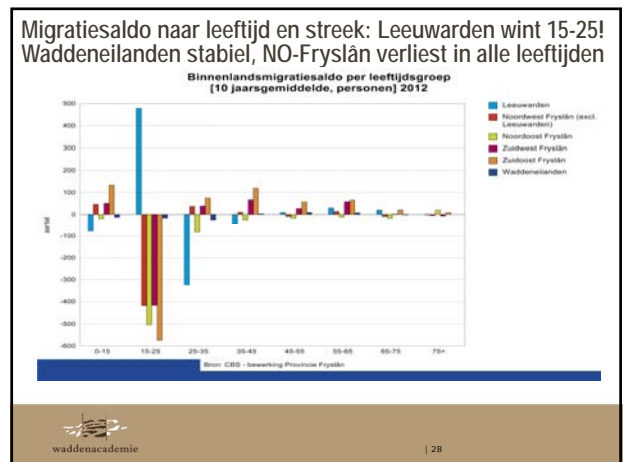
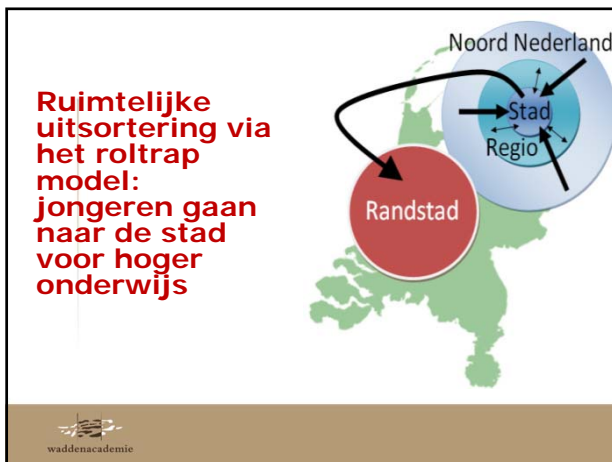
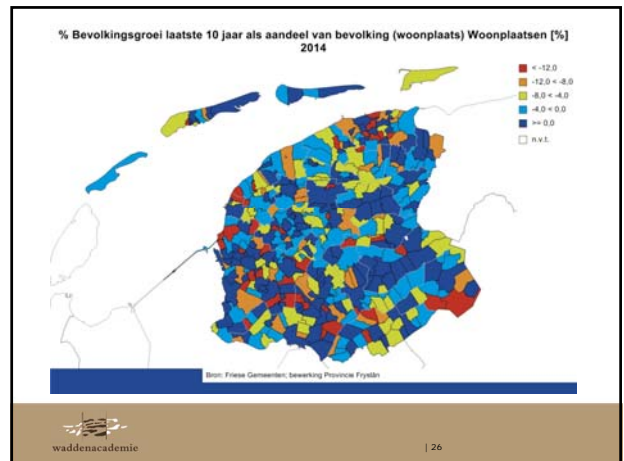
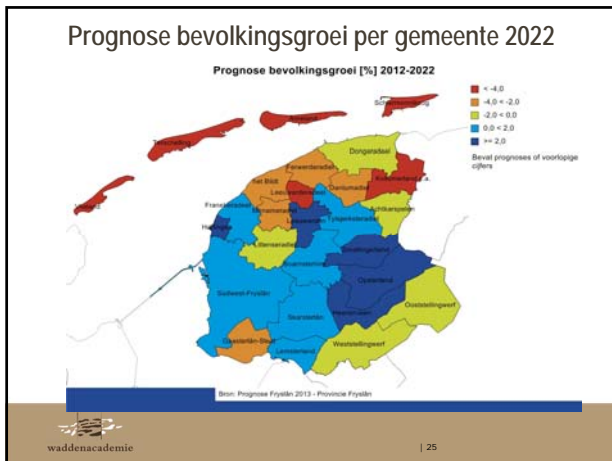
Beeld van IJk in Joke van IJk is voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Arbeidsmarktexperts (NVA). **Beeld van de Pol** Wim van de Pol is voorzitter van de Nederlandse Vereniging van Arbeidsmarktexperts (NVA).

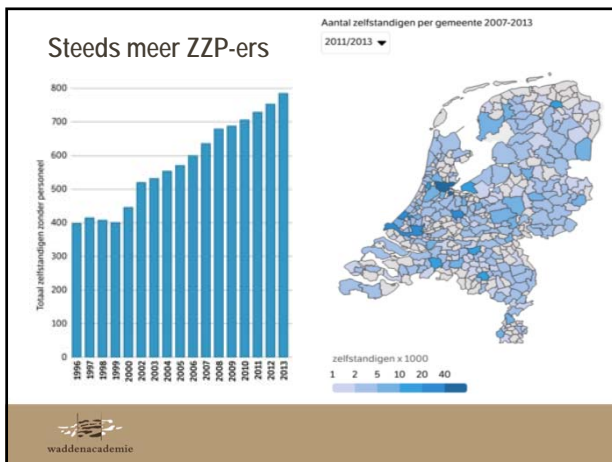
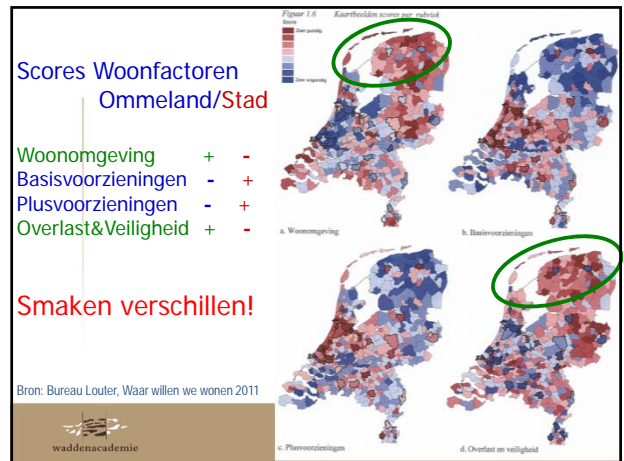
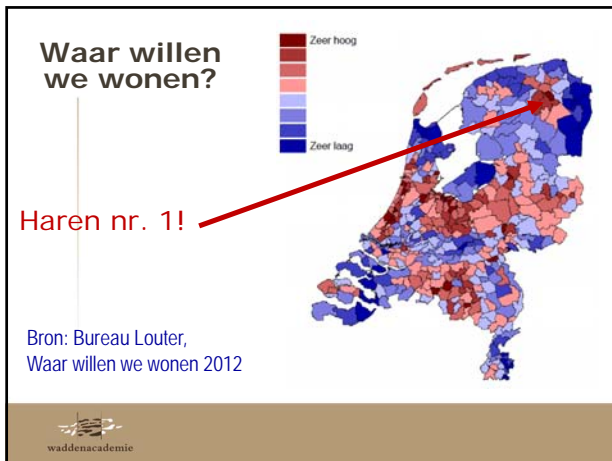
waddenacademie | 23

Demografische ontwikkelingen: krimp, vergrijzing en migratie

Administraties worden gezwaaid, kanten doen veel en redenen via internet zoeken is vanzelfsprekend.

waddenacademie | Leeuwarden 11-5-2015 24

30 jaar

REPORTAGE COTTAGE INDUSTRIES

Het Aandappelfeest, een erfbetoon aan een van de mooiste producenten uit De Marne, is een nieuwe initiatief. Het vloekt voort uit een andere blik op de regio.

Bedrijven in lege kroegen en kerken

Er is een **Hortuuzen** voor en na de komst van **Wong**

Ondernemers digitaal Hotel De Marne poseren in een toepasselijk omgeving

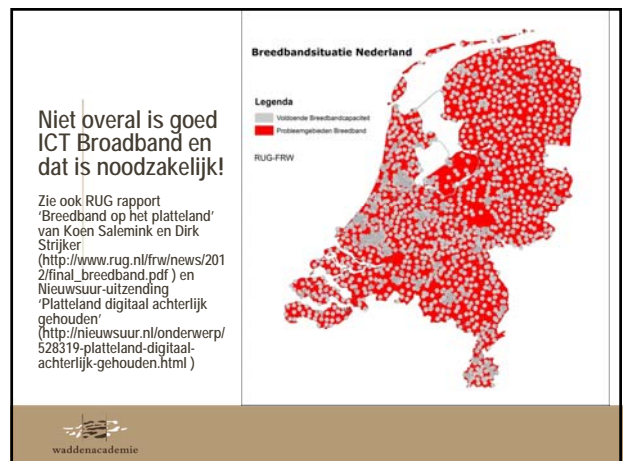
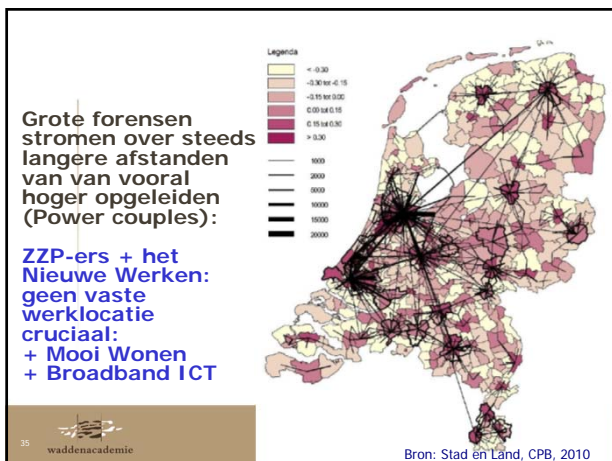
Consument moet minder lenen en minder sparen

Grote merken vaker in winkeltas

ACHTERGROND VOORDOORBLEN

Als Chinese investeerders hier een bedrijf overnemen, schieten veel Nederlanders in paniek. Het is een onderbuikgevoel dat de Chinezen tekort doet.

waddenacademie

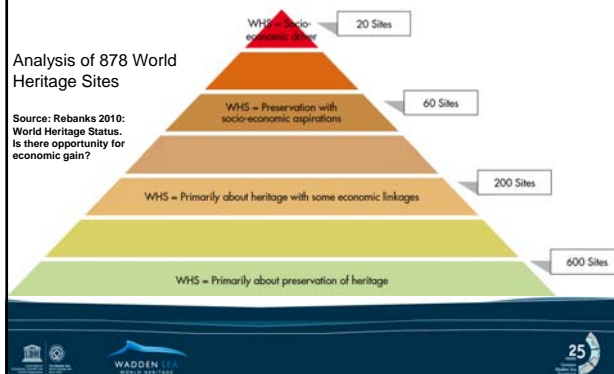
Kansrijk volgens de Waddenacademie:

- Toerisme
- Voedselvoorziening
- Zakelijke en persoonlijke diensten
- (Wonen)

Wadden Sea World Heritage – Perspectives for socio-economic development

Analysis of 878 World Heritage Sites

Source: Rebanks 2010: World Heritage Status. Is there opportunity for economic gain?

TOERISME: wie moet wat gaan doen?

Strijd om de kooplustige toerist

TOERISME / Nederland ontving in 2013 meer internationale bezoekers, vooral meer rijke Chinezen en Russen. Maar andere landen azen ook op hen en hebben daar veel meer geld voor over.

Fluorietje van de Velde

In de Bijenkoef in Amsterdam werken Chinees sprekende verkoopters. Berichtend worden ook in het Chinese omgeven. Chinezen kunnen er betalen met hun Chinese creditcard van de maatschappij UnionPay. Het wachthuis speelt zo sinds een jaar of twee in op het groeiend aantal bezoekers uit China.

Afgelopen jaar steeg het aantal Chinese toeristen naar Nederland met 18 procent naar 225.000, zo maakte NHTC, Holland Marketing, de organisatie die verantwoordelijk is voor de marketing van Nederland, vorige week bekend. Wat hart voor de toeristenmarkt maakt, is dat ze, net als bezoekers uit andere opkomende economieën, veel geld uitgeven: gemiddeld drie tot vijf keer zoveel als toeristen uit andere landen, blijkt uit cijfers van de Wereld

Chinees toerist leest zich op de Zeense Schone fotografieren. Vier jaar bezochten 225.000 Chinezen Nederland

De hotspotmonitor: wat zijn attractieve gebieden? (www.hotspotmonitor.eu)

S. de Vries, A. Bujs, F. Langers, H. Farjon, A. van Hinsberg, F.J. Sijtsma (2013). Measuring the attractiveness of Dutch landscapes: identifying national hotspots using Google Maps. Applied Geography, Volume 45, December 2013, Pages 220-229.
F.J. Sijtsma, H. Farjon, S. van Tol, A. van Hinsberg, P. van Kampen and Arjen Bujs (2013). Evaluation of landscape changes - Enriching the economists toolbox with the Hotspotindex. In: W. Heijman, & C. M. J. v. d. Heide (Eds.), The Economic Value of Landscapes, Chapter 8, pp 136-164. London: Routledge.

Hoog gewaardeerde plaatsen voor toerisme in wadden gemeenten in 2013

• Hoog gewaardeerde gebieden in de Wadden volgens de hotspotmonitor

Waar komen de mensen vandaag die de Wadden aantrekkelijk vinden?

Afstand speelt een rol, maar in Duitsland veel minder dan in Nederland!

De Wadden hebben nu al 16 miljoen fans!

waddenacademie

Toerisme: veel verschillende doelgroepen

Welke doelgroep komt naar de Wadden? En waarvoor?

waddenacademie

De sliktoerist versus de zandtoerist (Geurt Busser, Waddenschilder)

waddenacademie

Lauwersoog: visserij & toerisme

ERB, Lauwersoog BV
 100 Houtkruiser
 101 Watermolle
 102 Schiedijk
 103 Schiedijk
 104 Parkeren Schiedijk
 105 Schiedijk
 106 Kruis
 107 Janthuis Lauwersoog
 108 Veenland Schiedijk
 109 Vlooiing
 110 Parkeren Lauwersoog
 111 Groen
 200 Bovenrijding Belduise W. Jansma
 201 Scheepstermaring Jansma
 202 Scheepstermaring
 203 Wier
 204 Scheepstermaring
 205 Wier Watergordel
 206 Wier Watergordel
 207 Wier Watergordel
 208 Wier Watergordel
 209 Wier Watergordel
 210 Wier Watergordel
 211 Wier Watergordel
 212 Wier Watergordel
 213 Wier Watergordel
 214 Wier Watergordel
 215 Wier Watergordel
 216 Wier Watergordel
 217 Wier Watergordel
 218 Wier Watergordel
 219 Wier Watergordel
 220 Wier Watergordel
 221 Wier Watergordel
 222 Wier Watergordel
 223 Wier Watergordel
 224 Wier Watergordel
 225 Wier Watergordel
 226 Wier Watergordel
 227 Wier Watergordel
 228 Wier Watergordel
 229 Wier Watergordel
 230 Wier Watergordel
 231 Wier Watergordel
 232 Wier Watergordel
 233 Wier Watergordel
 234 Wier Watergordel
 235 Wier Watergordel
 236 Wier Watergordel
 237 Wier Watergordel
 238 Wier Watergordel
 239 Wier Watergordel
 240 Wier Watergordel
 241 Wier Watergordel
 242 Wier Watergordel
 243 Wier Watergordel
 244 Wier Watergordel
 245 Wier Watergordel
 246 Wier Watergordel
 247 Wier Watergordel
 248 Wier Watergordel
 249 Wier Watergordel
 250 Wier Watergordel
 251 Wier Watergordel
 252 Wier Watergordel
 253 Wier Watergordel
 254 Wier Watergordel
 255 Wier Watergordel
 256 Wier Watergordel
 257 Wier Watergordel
 258 Wier Watergordel
 259 Wier Watergordel
 260 Wier Watergordel
 261 Wier Watergordel
 262 Wier Watergordel
 263 Wier Watergordel
 264 Wier Watergordel
 265 Wier Watergordel
 266 Wier Watergordel
 267 Wier Watergordel
 268 Wier Watergordel
 269 Wier Watergordel
 270 Wier Watergordel
 271 Wier Watergordel
 272 Wier Watergordel
 273 Wier Watergordel
 274 Wier Watergordel
 275 Wier Watergordel
 276 Wier Watergordel
 277 Wier Watergordel
 278 Wier Watergordel
 279 Wier Watergordel
 280 Wier Watergordel
 281 Wier Watergordel
 282 Wier Watergordel
 283 Wier Watergordel
 284 Wier Watergordel
 285 Wier Watergordel
 286 Wier Watergordel
 287 Wier Watergordel
 288 Wier Watergordel
 289 Wier Watergordel
 290 Wier Watergordel
 291 Wier Watergordel
 292 Wier Watergordel
 293 Wier Watergordel
 294 Wier Watergordel
 295 Wier Watergordel
 296 Wier Watergordel
 297 Wier Watergordel
 298 Wier Watergordel
 299 Wier Watergordel
 300 Wier Watergordel
 301 Wier Watergordel
 302 Wier Watergordel
 303 Wier Watergordel
 304 Wier Watergordel
 305 Wier Watergordel
 306 Wier Watergordel
 307 Wier Watergordel
 308 Wier Watergordel
 309 Wier Watergordel
 310 Wier Watergordel
 311 Wier Watergordel
 312 Wier Watergordel
 313 Wier Watergordel
 314 Wier Watergordel
 315 Wier Watergordel
 316 Wier Watergordel
 317 Wier Watergordel
 318 Wier Watergordel
 319 Wier Watergordel
 320 Wier Watergordel
 321 Wier Watergordel
 322 Wier Watergordel
 323 Wier Watergordel
 324 Wier Watergordel
 325 Wier Watergordel
 326 Wier Watergordel
 327 Wier Watergordel
 328 Wier Watergordel
 329 Wier Watergordel
 330 Wier Watergordel
 331 Wier Watergordel
 332 Wier Watergordel
 333 Wier Watergordel
 334 Wier Watergordel
 335 Wier Watergordel
 336 Wier Watergordel
 337 Wier Watergordel
 338 Wier Watergordel
 339 Wier Watergordel
 340 Wier Watergordel
 341 Wier Watergordel
 342 Wier Watergordel
 343 Wier Watergordel
 344 Wier Watergordel
 345 Wier Watergordel
 346 Wier Watergordel
 347 Wier Watergordel
 348 Wier Watergordel
 349 Wier Watergordel
 350 Wier Watergordel
 351 Wier Watergordel
 352 Wier Watergordel
 353 Wier Watergordel
 354 Wier Watergordel
 355 Wier Watergordel
 356 Wier Watergordel
 357 Wier Watergordel
 358 Wier Watergordel
 359 Wier Watergordel
 360 Wier Watergordel
 361 Wier Watergordel
 362 Wier Watergordel
 363 Wier Watergordel
 364 Wier Watergordel
 365 Wier Watergordel
 366 Wier Watergordel
 367 Wier Watergordel
 368 Wier Watergordel
 369 Wier Watergordel
 370 Wier Watergordel
 371 Wier Watergordel
 372 Wier Watergordel
 373 Wier Watergordel
 374 Wier Watergordel
 375 Wier Watergordel
 376 Wier Watergordel
 377 Wier Watergordel
 378 Wier Watergordel
 379 Wier Watergordel
 380 Wier Watergordel
 381 Wier Watergordel
 382 Wier Watergordel
 383 Wier Watergordel
 384 Wier Watergordel
 385 Wier Watergordel
 386 Wier Watergordel
 387 Wier Watergordel
 388 Wier Watergordel
 389 Wier Watergordel
 390 Wier Watergordel
 391 Wier Watergordel
 392 Wier Watergordel
 393 Wier Watergordel
 394 Wier Watergordel
 395 Wier Watergordel
 396 Wier Watergordel
 397 Wier Watergordel
 398 Wier Watergordel
 399 Wier Watergordel
 400 Wier Watergordel
 401 Wier Watergordel
 402 Wier Watergordel
 403 Wier Watergordel
 404 Wier Watergordel
 405 Wier Watergordel
 406 Wier Watergordel
 407 Wier Watergordel
 408 Wier Watergordel
 409 Wier Watergordel
 410 Wier Watergordel
 411 Wier Watergordel
 412 Wier Watergordel
 413 Wier Watergordel
 414 Wier Watergordel
 415 Wier Watergordel
 416 Wier Watergordel
 417 Wier Watergordel
 418 Wier Watergordel
 419 Wier Watergordel
 420 Wier Watergordel
 421 Wier Watergordel
 422 Wier Watergordel
 423 Wier Watergordel
 424 Wier Watergordel
 425 Wier Watergordel
 426 Wier Watergordel
 427 Wier Watergordel
 428 Wier Watergordel
 429 Wier Watergordel
 430 Wier Watergordel
 431 Wier Watergordel
 432 Wier Watergordel
 433 Wier Watergordel
 434 Wier Watergordel
 435 Wier Watergordel
 436 Wier Watergordel
 437 Wier Watergordel
 438 Wier Watergordel
 439 Wier Watergordel
 440 Wier Watergordel
 441 Wier Watergordel
 442 Wier Watergordel
 443 Wier Watergordel
 444 Wier Watergordel
 445 Wier Watergordel
 446 Wier Watergordel
 447 Wier Watergordel
 448 Wier Watergordel
 449 Wier Watergordel
 450 Wier Watergordel
 451 Wier Watergordel
 452 Wier Watergordel
 453 Wier Watergordel
 454 Wier Watergordel
 455 Wier Watergordel
 456 Wier Watergordel
 457 Wier Watergordel
 458 Wier Watergordel
 459 Wier Watergordel
 460 Wier Watergordel
 461 Wier Watergordel
 462 Wier Watergordel
 463 Wier Watergordel
 464 Wier Watergordel
 465 Wier Watergordel
 466 Wier Watergordel
 467 Wier Watergordel
 468 Wier Watergordel
 469 Wier Watergordel
 470 Wier Watergordel
 471 Wier Watergordel
 472 Wier Watergordel
 473 Wier Watergordel
 474 Wier Watergordel
 475 Wier Watergordel
 476 Wier Watergordel
 477 Wier Watergordel
 478 Wier Watergordel
 479 Wier Watergordel
 480 Wier Watergordel
 481 Wier Watergordel
 482 Wier Watergordel
 483 Wier Watergordel
 484 Wier Watergordel
 485 Wier Watergordel
 486 Wier Watergordel
 487 Wier Watergordel
 488 Wier Watergordel
 489 Wier Watergordel
 490 Wier Watergordel
 491 Wier Watergordel
 492 Wier Watergordel
 493 Wier Watergordel
 494 Wier Watergordel
 495 Wier Watergordel
 496 Wier Watergordel
 497 Wier Watergordel
 498 Wier Watergordel
 499 Wier Watergordel
 500 Wier Watergordel

haven Lauwersoog
Plattegrend Haven Lauwersoog

Esonstad

Maar één zwaluw maakt geen zomer! En er is een regionaal concept nodig inclusief restaurants, uitgaan, arrangementen etc. etc.

waddenacademie

Pier bij Holwerd

waddenacademie

Nordeich

Duits strandvertier

Steenderkerke, Neuharlingensiel, Duitsland

Badstrand op de B&B, Cuxhaven, Duitsland

Holwerd aan Zee!

Holwerd aan Zee!

Zie: <https://www.holwerdaanzee.nl/nld/>

Impressie van Holwerd aan Zee. Holwerd aan Zee is een project van de Waddenzee. Het project heeft als doel de wadden aan zee te laten zien en te laten ervaren. Het project is een samenwerking van de Waddenzee, de Waddenzeevereniging en de Waddenzeevereniging.

IN HET MIDDEN

6 woensdag 25 september 2013

Vaargeul tussen Holwerd en Ameland

Huidige stand van de vaargeul en de voorgedruiste vaargeul tussen Holwerd en Ameland.

Vliegen naar de Duitse Waddeneilanden: € 37 - 450

LEEUWARDER COURANT
05 maart 2015, pag. 1

'Vliegen naar de Wadden'

Het strand van Norddeich, van waaruit het veer naar het Duitse Waddeneiland Norderney vertrekt.

waddenacademie Waddenacademie | Leeuwarden 11-5-2015 55

waddenacademie 56

St. Noord-Friesche Lokaal Spoorwegmaatschappij
"DOCKUMER LOKAALTJE"

Master plan

Ter versterking van toerisme, economische spin-off en streekmarketing van Noordoost Friesland d.m.v.

Reactivering spoorlijn Leeuwarden - Anjum
als toeristische marketingtool

'It Dockumer Lokaaltsje'

(Het verbindend element tussen toeristische projecten en ondernemerschap)

waddenacademie Waddenacademie | Leeuwarden 11-5-2015 57

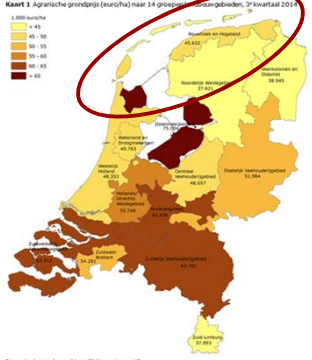
Voedselvoorziening

- **Streek eigen producten**, in combinatie met een toenemende waardering van gezondheid en duurzaamheid aspecten van voedsel waarbij zoveel mogelijk waarde in de keten in het kustgebied zelf wordt toegevoegd in een geclusterde aanpak waardoor kleinschalige activiteiten elkaar gaan versterken en tot nieuwe hoogwaardige producten leiden die op nieuwe markten kunnen worden afgezet.
- **Zilte teelten**: in zee water geteelde voedsel producten zoals schelpdieren, zeewier, algen en op zilte gronden geteelde gewassen voor consumptie, maar ook voor de export van poot aardappelen.
- Voor zilte teelten valt ook te denken aan het opzetten van een **internationaal research- en demonstratiecentrum** wat kan leiden tot nieuwe producten, maar ook tot nieuwe en verbeterde productiemethoden, wat op zichzelf ook een exportproduct kan zijn.

waddenacademie Waddenacademie | Leeuwarden 11-5-2015 58

Landbouwgebieden in Nederland:

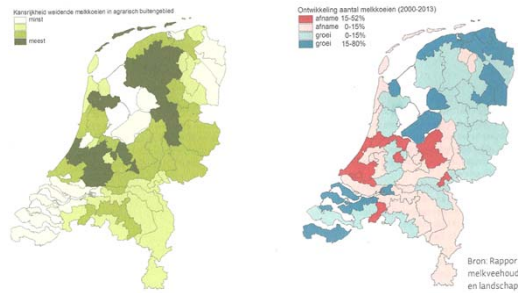
vanuit het perspectief Naar een Rijke Waddenkust en voor voedselvoorziening en zilte teelten is vooral de 'Bouwhoek en het Hoogeland' relevant.

Bron: Kadaster, bewerking LEI Wageningen UR.

waddenacademie Waddenacademie | Leeuwarden 11-5-2015 59

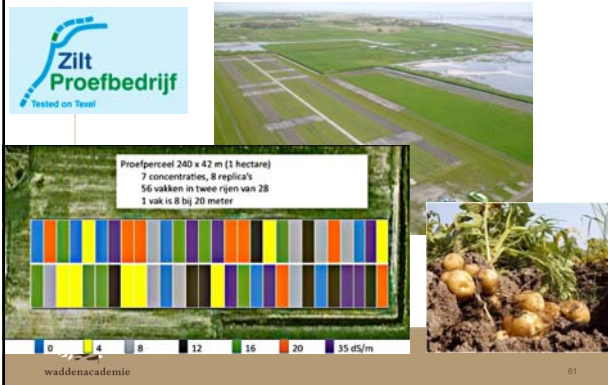
Sterke toename aantal melkkoeien in het Waddengebied

Bron: Rapport Impact groei melkveehouderij op veidegang en landschap, Alterra 2014

waddenacademie Waddenacademie | Leeuwarden 11-5-2015 60

Bodemdaling & verzilting: pootaardappels

Hennepteelt?
Legaal wiet kweken?

De Centrale As

Noodzakelijk, maar niet voldoende voor economisch groei:
→ er moet wel een reden zijn om er naar toe te gaan!

Minsken yn in úthoeke

In Kronyk fan de Dongeradielen

Regional quality of life Index: **we hebben het prima!**
(Bron, PBL, 2014)

Het Waddengebied ligt centraal in Europa!

Sociaal economische uitdagingen Wadden

- **Demografie:** krimp, vergrijzing, migratie → uitsorting
- **Regionale economie en arbeidsmarkt:** (jeugd)-werkloosheid, laag inkomen en opleiding → **nodig: banen en mensen.**
- **Leefbaarheid, wonen, welzijn**
- **Interactie Economie ↔ Ecologie,** in sectoren als visserij, landbouw, energie, toerisme Wadden UNESCO Werelderfgoed, havens en daaraan gerelateerd activiteiten als scheepsbouw, baggeren en industrie
- Of: Wadden neutrale economie footloose sectoren: zorg en welzijn, zakelijke diensten; wonen → ICT Breedband
- Of: verbeteren regionale aandeel in de waarde keten, meer innovatie en ondernemerschap

→ **Investeren in economische activiteiten die passen bij het gebied en bij de mensen**

Oplossingsrichtingen:

- Benut de unieke capaciteiten van het gebied!
- Creëer nieuwe banen: **innovatie & ondernemerschap** (ZZP-ers); landbouw, toerisme, wonen; liefst zonder subsidie
- Betere scholing (maar niet iedereen kan MBO-4 halen)
- Grotere mobiliteit: wonen in Waddengebied, elders werken
- Noodzaak snel ICT Broadband
- **Wat nog meer ????**
- **En het moet allemaal tegelijk!**
- **Het lukt alleen als ondernemers met elkaar samenwerken en de overheid faciliteert!**

| 67

De regionale economie van het Waddengebied

Presentatie voor het Wadden Café in de Gouden Klok, Holwerd, 11 mei 2015

Jouke van Dijk

Voorzitter directie Waddenacademie – Portefeuille Economie

Hoogleraar Regionale Arbeidsmarktanalyse, Rijksuniversiteit Groningen

Email: Jouke.van.dijk@waddenacademie.nl
Website: www.waddenacademie.nl